
תפיסת משמעות העיסוק בקרב ילדים: הבדלים בין ילדים ומתבגרים צעירים מן החברה הערבית והיהודית בישראל

אזל אבו יאסין, דפנה שמיר, לימור רוזנברג

אזל אבו יאסין, סטודנטית לתואר ראשון, החוג לריפוי בעיסוק, בית הספר למקצועות הבריאות ע"ש סטנלי שטייר, הפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל אביב. azala@mail.tau.ac.il

דפנה שמיר, סטודנטית לתואר ראשון, החוג לריפוי בעיסוק, בית הספר למקצועות הבריאות ע"ש סטנלי שטייר, הפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל אביב. dafna.shamir@gmail.com

לימור רוזנברג, OT, PhD, מורה בכירה, החוג לריפוי בעיסוק, בית הספר למקצועות הבריאות ע"ש סטנלי שטייר, הפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל אביב. limorros@tauex.tau.ac.il

מילות מפתח: תרבות, שאלון תפיסת משמעות העיסוק, עיסוקים, השתתפות

תקציר

רקע: התפיסות הסובייקטיביות, המשמעות והערך שמייחס האדם לעיסוקיו, הם התורמים לקשר בין השתתפות בעיסוקים לבין מדי בריאות ורווחה אישית. עד כה, התפיסות הסובייקטיביות של ילדים את עיסוקיהם נחקרו בעיקר באמצעות מחקר איכותני. במחקר זה נעשה שימוש בשאלון כמותי להערכת תפיסות ילדים את עיסוקיהם. **מטרה:** לבחון את ההבדלים במדדי תפיסת משמעות העיסוק – קושי, חשיבות, תחושת מעבר הזמן (חולף מהר או לאט) ואוטונומיה, בין ילדים מן החברה הערבית לבין ילדים מן החברה היהודית בישראל. **שיטה:** במחקר השתתפו 140 ילדים בגילאי 6 עד 13 שנים (80 יהודים ו-60 ערבים), בעלי התפתחות טיפוסית והוריהם, שנדגמו במדגם נוחות מכל רחבי הארץ. לצורך איסוף הנתונים נעשה שימוש בשאלון נתונים דמוגרפים שמילאו ההורים. שאלון תפיסת העיסוק של הילד (שת"ה) הועבר לילדים. **תוצאות:** השערת המחקר אומתה רובה. נמצאו הבדלים מובהקים מבחינה סטטיסטית בין החברות בשלושה מדדי תפיסת העיסוק: קושי, חשיבות ותחושת מעבר הזמן, בכלם הילדים מן החברה הערבית דיווחו על תפיסות חיוביות יותר בנוגע לעיסוקיהם. לא נמצא הבדל מובהק בתפיסת האוטונומיה בין הילדים. **מסקנות:** המשמעות והערך שמקנים ילדים לעיסוקיהם מושפעים מרקע תרבותי. הממצאים מעמיקים את הידע בתחום מחקר חדש על אודות האופן שבו ילדים תופסים את עיסוקיהם ועל אודות מקור תפיסות אלה בקרב ילדים בריאים. במחקרי המשך יוכלו להיבחן תפיסות העיסוק בקרב ילדים עם קשיים התפתחותיים וצרכים מיוחדים.

מחקר זה נערך במסגרת הקורס סמינר מחקר, להשלמת חובות לתואר ראשון בחוג לריפוי בעיסוק, בית הספר למקצועות הבריאות ע"ש סטנלי שטייר, הפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל אביב.

תודות

אנו מודות לכל הילדים וההורים שהשתתפו במחקר וסייעו לנו בפיתוח ידע מקורי בריפוי בעיסוק. אנו מודות לסטודנטיות שסייעו באיסוף הנתונים.

התכתבות בנוגע למאמר זה: ד"ר לימור רוזנברג
limorros@tauex.tau.ac.il

מבוא

השתתפות בעיסוקים, בריאות ורווחה אישית

השתתפות בעיסוקים בחיי היום-יום, כוללת את ההיבט התפקודי (doing) ואת היבט המעורבות (being), התורמים לבריאות, לרווחה אישית ולאיכות חיים. זוהי הנחת יסוד בבסיסו של הריפוי בעיסוק כמקצוע טיפולי וכדיסציפלינה אקדמית. מודל עדכני של השתתפות הילד (Imms et al., 2017), מבחין בין ממד הנוכחות בפעילות (attendance) לבין ממד המעורבות בפעילות (involvement). ממד הנוכחות נמדד באמצעות תדירות ומגוון ההשתתפות, ואילו ממד המעורבות מוערך באמצעות החוויה, המוטיבציה, ההתמדה והרגש המתלווה לעיסוק. עיסוק מוגדר כקבוצה של פעילויות ומטלות שהאדם עושה בחיי היום-יום שלו (ועדת המתע"מ המחודש, 2016). החוקרים מניחים כי "משתנים עיסוקיים" כגון התפיסות הסובייקטיביות של האדם את עיסוקיו, המשמעות והערך שמייחס האדם לעיסוקיו, הם התורמים לקשר בין השתתפות בעיסוקים ובין מדדי בריאות ורווחה אישית. הנחות אלה נבחנו באמצעות מחקר איכותני וכמותי בקרב נבדקים במצבי בריאות שונים. באוכלוסייה בוגרת בגיל העבודה, (Erlandsson, Eklund, & Persson, 2011), בקרב אנשים מבוגרים (Eakman, Carlson, & Clark, 2010), בקרב מתמודדים בבריאות הנפש (Eklund Leufstadius, 2007; Goldberg, & Brintnell, 2002), בקרב נשים

עם מחלה ראומטית (Ottenvall, Hammar, & Håkansson, 2013), בקרב מתמודדים עם מחלת סרטן (Pergolotti, Cutchin, & Hyman, 2015) ועוד. חשוב לציין, כי במחקרים אלה משמעות העיסוק נבחנה באופן כללי ולא בנפרד, עבור כל תחום עיסוק. החוקרים מציעים כי התפיסות הסובייקטיביות, המשמעות והערך שמייחסים בני האדם לעיסוקיהם באופן כללי, נותנים מענה לצרכים פסיכולוגיים בסיסיים כאוטונומיה, השתייכות ומסוגלות וכך תורמים לקשר בין השתתפות בעיסוקים ובין מדדי בריאות ורווחה אישית (Eakman, 2013; Persson, & Erlandsson, 2001). יתרה מכך, הועלתה השערה כי לקשרים הנצפים יש בסיס נירולוגי: החוקרים בחנו, בקרב מבוגרים, האם השתתפות בעיסוקים משמעותיים מפעילה מסלולים עצביים במערכת התגמול המוחית (Gutman & Schindler, 2007).

בקרב ילדים, השתתפות בעיסוקים מוצגת כהכרחית לשם רכישת מימוניות, לצורך התפתחות פיזית ומנטלית ולאיכות החיים. זוהי הנחת היסוד של הריפוי בעיסוק בתחום הפדיאטרי (Rodger & Ziviani, 2006). בעשורים האחרונים, השתתפות הילד נחקרה לאור מודלים מערכתיים המגדירים השתתפות כתוצאה של אינטראקציה בין גורמים אישיים לגורמים סביבתיים (ICF, WHO, 2001; King et al., 2003). מבין הגורמים האישיים, התמקדו החוקרים בגורמים סנסו-מוטוריים, קוגניטיביים ורגשיים של הילד (King et al., 2006; Rosenberg, Bart, Ratzon, & Jarus, 2013). זאת לנוכח גישות התפתחותיות מסורתיות. כמו כן נבחנו העדפותיהם של ילדים לעיסוקים (King et al., 2007; Wiseman, Davis, & Polatajko, 2005), לנוכח גישות קונטקסטואליות להבנת התפתחות העיסוק (Rosenberg, 2007). אך התפיסות הסובייקטיביות, המשמעות והערך שמייחסים ילדים לעיסוקיהם והתרומה של "משתנים

בנוגע לעיסוקים ובין ההשתתפות בפועל אוששה, אך עדיין לא ידוע מה הם הגורמים המשפיעים על תפיסת הילד את עיסוקיו.

עיסוקיים" אלה להבנת השתתפות הילד בפועל טרם נחקרו בהרחבה בקרב ילדים.

תפיסת הילד את עיסוקיו

על מנת להעמיק את הבנתנו בדבר מקורות התפיסה הסובייקטיבית של הילד את עיסוקיו, יש לבחון אם "תפיסת העיסוק" בקרב ילדים קשורה בגורמים אישיים של הילד (כגון יכולותיו המוטוריות, הקוגניטיביות או מצבו הרגשי) או בגורמים סביבתיים בסביבתו האנושית והפיזית. מן הספרות שצוטטה כאן עולה כי ההתנסות היום-יומית של הילדים וחוויותיהם האישיות בעת מעורבותם בעיסוקים השונים, הן המקור לתפיסות הסובייקטיביות בנוגע לעיסוקיהם (Chapparo & Hooper, 2002, 2005). כמו כן נמצא שמימוניות הביצוע של הילד קשורות לתפיסות הילד את עיסוקיו (רייזיס, 2016). מבין הגורמים הסביבתיים, עמדות ההורים נמצאו כבעלות השפעה על עיסוקי ילדים והעדפותיהם (Wiseman, Davis, & Polatajko, 2005). כמו כן רמת הדתיות נמצאה כבעלת השפעה על תפיסת העיסוק בקרב ילדים (שורץ-זיסרמן ועמוס, 2016). ואולם, השפעת התרבות והשייכות למגזר חברתי מסוים על תפיסת העיסוק של ילדים טרם נחקרה.

החברה הערבית והיהודית בישראל

החברה הישראלית היא חברה הטרוגנית המורכבת מקבוצות שונות. הקבוצות המרכיבות את החברה נבדלות זו מזו מבחינת השתייכותן הלאומית, הדתית, העדתית, המעמדית הפוליטית והתרבותית (אדן, אשכנזי ואלפרסון, 2001). מגזר מוגדר כתת-קבוצה תרבותית, כלכלית או פוליטית בתוך חברה (Merriam-Webster, 2011). במדינת ישראל יש שתי חברות: החברה הערבית והיהודית, הנבדלות זו מזו בעיקר בשפה, בדת ובתרבות. לתרבות הגדרות רבות, במחקר זה נתייחס להגדרתה כמכלול הידע, הערכים, האמונות, ודרכי החיים

עד כה, האופן שבו ילדים תופסים את עיסוקיהם והמשמעות שהם מייחסים לעיסוקיהם השונים נחקרו בעיקר באמצעות מחקר איכותני (Bowden, 1995; Chapparo & Hooper, 2002, 2005; Howard, 2002; Miller & Kuhaneck, 2008; Wing, 1995). במחקרים אלה נמצא שכבר מגיל צעיר, ילדים מבחינים במאפיינים הייחודיים של משחק, עבודה וטיפול עצמי ומוזהים את התועלת של עיסוקים אלה להתפתחותם ולבריאותם. בקרב ילדים עם מגבלה פיזית נמצא שמעורבות בעיסוקים מסייעת לתחושת הישג ולפיתוח זהות (Phelan, & Kinsella, 2014). ממצאי המחקר האיכותני מעמידים בסיס למחקר הכמותי. לשם כך פותח בחוג לריפוי בעיסוק באוניברסיטת תל אביב, שאלון כמותי להערכת תפיסות ילדים את עיסוקיהם. במחקר חלוץ (Rosenberg, Pade, Reizis, & Avrech-Bar, 2019) נעשה שימוש בשאלון כדי לתאר את יחסם של ילדים עם התפתחות טיפוסית לעיסוקיהם השונים ולבחון את הקשרים בין תפיסות אלה ובין השתתפותם בפועל בעיסוקים יום-יומיים. באופן כללי אפשר לומר שהילדים הציגו תפיסות חיוביות באשר לעיסוקיהם, מרבית הפעילויות נתפסו כחשובות ולא קשות לביצוע. מרבית הפעילויות נתפסו כמבוצעות מתוך תחושת בחירה ולא חובה. יתרה מכך, נמצאו קשרים מובהקים בין מדדי משמעות העיסוק ובין מדדי השתתפות הילד. תפיסת הקושי הפחיתה את מדד העצמאות, ואילו מדדי החשיבות והאוטונומיה הגבירו את עצמאות הילד בהשתתפותו. תפיסת החשיבות ותחושת מעבר זמן תרמו להנאת הילד בהשתתפותו ולשביעות רצון הוריו מהשתתפות ילדם. כלומר, ההשערה כי יש קשר בין התפיסות הסובייקטיביות

יש הבדל במדד העוני בין החברות, כמחצית האוכלוסייה הערבית מצויה מתחת לקו העוני (המוסד לביטוח לאומי, 2017).

מרכיבים נוספים הנכללים בהגדרת הגורמים הסביבתיים במסמך ה-ICF הינם תמיכה חברתית ומערכות יחסים. התמיכה החברתית ומערכות היחסים כוללות את מאפייני המשפחה המצומצמת והמורחבת, מאפייני החברה והקהילה של הסביבה ועמדות של תפקידים בעלי השפעה בחברה (WHO, 2001). אפשר להבחין בהבדלים משפחתיים בין שתי החברות. הקשר בין הורים לילדים הוא אחד הקשרים הבסיסיים והאינטימיים במשפחה הערבית (חאג' יחיא-אבו אחמד, 2006). הורים ערבים נוטים לראות את העברת מסורתם לילדיהם כחשובה מאוד. כמו כן, ילדים ערבים מחונכים לציית להוריהם ולענות על דרישותיהם (Lavee & Katz, 2003). במחקר שהשווה בין תפיסת הקרבה להורים בקרב בני נוער ערבים ויהודים נמצא כי נערים יהודים תופסים את הקשר עם הוריהם כקרוב פחות, וכי הוריהם מציינים להם פחות חוקים (Mikulincer, Weller, & Florian, 1993). ראוי לציין כי כיום מתחוללים שינויים בחברה הערבית בישראל: עלייה בהשתלבות בהשכלה הגבוהה, עלייה בכניסת נשים לשוק העבודה, ירידה בשיעור הפריון ועלייה כללית ברמת החיים. ניכרת נטייה של החברה הערבית לאמץ את ערכי המערב, המייחסים חשיבות לאינדיבידואליות ולחופש. בעיקר בקרב הדורות הצעירים. מגמה זו עשויה להשפיע על היחסים בין הורים לילדיהם ולהיות מקור לחילוקי דעות ביניהם (חאג' יחיא, 2017; מכון מאיר-סג'וינט-ברוקדייל, 2018; רכס ורודיניצקי, 2008). מחקרים מראים כי הסביבה החברתית והרגלי המשפחה הינם היבטים בסיסיים של תרבות והם בעלי השפעה על התפקוד היום-יומי והתפתחות הילד (Engel-Yeger, Jarus, & Law, 2007; Katz, Kizony, & Parush, 2002; Rosenblum, Katz, Hahn-Markowitz,

המשותפים של קבוצה אנושית, המועברים מדור לדור ומשפיעים על דרכי החשיבה והפעולה של חברה (Leininger, 2006).

בסוף 2016 נאמדה אוכלוסיית ישראל בכ-8.743 מיליון נפש. מניין האוכלוסייה היהודית בישראל כ-6.523 מיליון תושבים (74.6% מכלל האוכלוסייה), מהם מגדירים עצמם חילונים כ-44%, מסורתיים כ-36%, דתיים כ-11% וחרדים כ-9%. מניין האוכלוסייה הערבית בישראל כ-1.842 מיליון תושבים (20.9% מכלל האוכלוסייה), מהם 78% מוסלמים, כ-11% נוצרים, ושיעור דומה של דרוזים (11%) (יומות קרן אברהם, 2013; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017). באזור מרכז המדינה מתרכזת רוב האוכלוסייה, ובו רוב יהודי, לעומת עודף ייצוג למיעוט הערבי באזורי הפריפריה, בייחוד באזור הצפון (רבהון ומלאך, 2008). מן הספרות עולה כי יש הבדלים במאפיינים חברתיים ופיזיים בין החברות במדינת ישראל. ארגון הבריאות העולמי כולל מאפיינים אלו בהגדרת המושג "גורמים סביבתיים" (WHO, 2001).

מסמך ה-International Classification of Functioning Disability and Health (ICF, WHO, 2001), מגדיר את המונח גורמים סביבתיים כמערכת של גורמים פיזיים, גורמים חברתיים ואמונות שבהם האדם חי ופועל. גורמים סביבתיים כוללים תוצרים טכנולוגיים, סביבה טבעית ובנויה, תמיכה חברתית ומערכות יחסים, אמונות וערכים, מערכת שירותים ומדיניות (WHO 2001, 2007). בישראל, מבט משווה על תשומות החינוך מגלה הבדלים במדיניות חלוקת השירותים בין החברות. האוכלוסייה הערבית מקבלת משאבים מעטים יותר לעומת האוכלוסייה היהודית. יתר על כן, ההשקעה הציבורית בתשתיות ביישובים הערביים קטנה מזו ביישובים היהודיים. האוכלוסייה ביישובים הערביים סובלת ממחסור בכל סוגי השירותים ומרמת חיים נמוכה (יומות קרן אברהם, 2013).

שיטת המחקר

אוכלוסייה

במחקר השתתפו 80 ילדים יהודים ו-60 ילדים ערבים (49% בנים, 51% בנות) בגילאי 6-13 שנים. שנדגמו במדגם נוחות והוריהם נתנו את הסכמתם להשתתפות במחקר וחתמו על טופס הסכמה מדעת. ילדים אלו הינם בעלי התפתחות טיפוסית, לומדים בבית ספר יסודי במסגרות החינוך הרגיל ואינם מטופלים בהווה בריפוי בעיסוק או בכל מקצוע בריאות אחר, על פי דיווח הוריהם. לא נכללו במחקר ילדים שאינם אזרחי מדינת ישראל, אחים או שאינם גדלים במשפחה דו-הורית. נתונים סוציו-דמוגרפיים של שתי הקבוצות מוצגים בטבלה 1. נמצאו הבדלים בין הקבוצות במשתנים גיל האם, גובה ההכנסה, מקום המגורים ודתיות, כאופייני לאוכלוסיית שתי החברות בישראל.

כלי המחקר

שאלון תפיסת העיסוק של הילד (Rosenberg, Pade, Reizis, & Avrech-Bar, 2019). השאלון פותח לצורכי מחקר בחוג לריפוי בעיסוק של אוניברסיטת תל אביב, זהו שאלון בדיווח עצמי של הילד שנועד להעריך כיצד ילדים צעירים תופסים את עיסוקיהם היום-יומיים. השאלון כולל ארבעה מדדים שנבחרו לאחר עיון מעמיק בספרות המקצועית הדנה בהיבטים התיאורטיים, המחקריים והקליניים של משמעות העיסוק, והם: מדד החשיבות, מבוסס על ההנחה כי משמעות העיסוק נובעת מן החשיבות והערך שמקנה האדם לעיסוקו (Fossey, Krupa, & Davidson, 2016). מדד הקושי, מבוסס על ההנחה כי חוויה מיטבית מתעוררת כשמקיים איוון בין מידת החשיבות והאתגר ובין המיומנויות העומדות לרשות הפרט לביצוע הפעילות (Wright, Sadlo, & Stew, 2007).

Mazor-Karsenty, & Parush, 2000; Williams & Williams, 1987). למשפחתו ולסביבתו של הילד השפעה מגבילה או מעודדת את פעילויותיו. Case-smith (2005) הדגישה את הדדיות היחסים בין מיומנויות הילד, פעילויותיו ועיסוקיו ובין ההקשר התרבותי, החברתי, והפיזי שבו הילד גדל. מחקרים שהשוו בין ילדים יהודים לערבים הראו הבדלים בהשתתפות בעיסוקים שונים. Engel-Yeger, Jarus & Law (2007) בדקו את השפעת התרבות על השתתפות בקהילה. ההשוואה בין ילדים דרוזים ליהודים הראתה שילדים יהודים השתתפו ונהנו יותר בכל הקטגוריות שנבדקו, לעומת זאת, ילדים דרוזים השתתפו בפעילויות מסוימות בתדירות גבוהה יותר. הן הסבירו את ההבדלים ברמת ההשתתפות בכך שילדים דרוזים חשופים פחות לפעילויות השייכות לתרבות המערבית המצוינות בשאלון שבו השתמשו Children's Assessment of Participation and Enjoyment (CAPE). כמו כן, הן הסבירו כי ההבדל ברמת ההנאה נובע מכך שסביר להניח כי הילדים הדרוזים עסקו בפעילויות שהוריהם היו מעורבים בבחירתן. מחקרים אחרים שסקרו את ההשתתפות בפעילויות פנאי של בני נוער יהודים וערבים הראו הבדלים בין החברות. ראשית, בני נוער יהודים השתתפו ביותר פעילויות ציבוריות ובידוריות, לעומת בני נוער ערבים השתתפו בפעילויות בתוך הבית (Florian & Har-Even, 1984). יתרה מזאת, בני הנוער הערבים מבליים עם המשפחה יותר מבני הנוער היהודים, מבליים פחות עם חברים וחשים בדידות יחסית ליהודים (כהן-נבות, 2008). עד כה נחקרו הבדלים בהשתתפות בעיסוקים בין ילדים ערבים לבין ילדים יהודים בישראל, אך טרם נחקרו ההבדלים בתפיסת העיסוק בקרב אוכלוסיות אלו. לכן, שאלת המחקר היא: "האם יש הבדל בתפיסת משמעות העיסוק בין ילדים ומתבגרים צעירים מן החברה הערבית והיהודית בישראל?" השערתנו היא כי ימצאו הבדלים בתפיסת משמעות העיסוק בין ילדים עם התפתחות טיפוסית משתי החברות.

השוואת משתנים סוציו דמוגרפיים בין הקבוצות

	החברה היהודית N=80	החברה הערבית N=60		
מין (%) N	41 (51.3%) 39 (48.7%)	28 (46.7%) 32 (53.3%)	בנים בנות	0.29 ^a
גיל הילד (m±sd)	8.73 ± 1.74	8.96 ± 1.91		-0.72 ^b
גיל ההורים (m±sd)	40.32 ± 5.48 42.22 ± 5.81	36.18 ± 6.19 3 ± 06.46.42	אם אב	4.18 ^{b***} -0.08 ^b
השכלת ההורים (m±sd)	14.93 ± 4.06 14.27 ± 3.48	14.57 ± 2.46 13.45 ± 2.85	אם אב	0.61 ^b 1.48 ^b
מספר ילדים במשפחה (m±sd)	3.58 ± 1.69	3.48 ± 1.47		0.38 ^b
הכנסה (%) N	9 (11%) 29 (36%) 42 (53%)	24 (40%) 24 (40%) 12 (20%)	נמוכה ממוצעת גבוהה	21.54 ^a
מקום מגורים (%) N	55 (69%) 0 (0%) 6 (7%) 17 (21%) 2 (3%)	32 (53%) 28 (47%) 0 (0%) 0 (0%) 0 (0%)	עיר כפר עיירה ישוב קהילתי מושב	57.39 ^{a***}
דת (%) N	0 (0%) 0 (0%) 0 (0%) 28 (35%) 14 (18%) 38 (47%)	8 (13%) 42 (70%) 10 (17%) 0 (0%) 0 (0%) 0 (0%)	נוצרי מוסלמי דרוזי יהודי דתי יהודי מסורתי יהודי חילוני	140.00 ^{a***}

***p<.001; ^aChi-square test; ^bT-test

מעבר הזמן, מבוסס על החוויה כי מעורבות בעיסוק משמעותי מלווה בתחושה שהזמן חולף במהירות (Emerson, 1998; Csikszentmihalyi, 1997). מדד אוטונומיה, מבוסס על ההנחה כי משמעות העיסוק תלויה בתחושת שליטה הנובעת מאפשרות בחירה (Hammell, 2004; Poulsen, Rodger, & Ziviani, 2006).

בהתאמה למאפיינים הקוגניטיביים של גיל הילדות ובדומה לשאלונים אחרים לילדים (CAPE; King et al., 2002; COSA; Keller & Keller,

2005) נוסח השאלון בקצרה, בפשטות ובליווי עזרים חזותיים הממחישים את דירוג התשובות. השאלון כולל 30 פעילויות בתחומי עיסוק שונים (טיפול עצמי - שלושה פריטים, לדוגמה להתלבש, לקום בזמן. טיפול עצמי מורחב - שמונה פריטים, לדוגמה לסדר את החדר, לטפל בחיית מחמד. השתתפות חברתית, לדוגמה להשתתף באירועים משפחתיים. משחק ופנאי - 14 פריטים, לדוגמה לשחק עם חברים, להשתתף בחוגים. לימודים - חמישה פריטים, לדוגמה ללמוד בכיתה, להכין שיעורים). בעבור כל פעילות מתבקש הילד להתייחס לארבעה היבטים: קושי,

מבוסס על החוויה כי מעורבות בעיסוק משמעותי מלווה בתחושה שהזמן חולף במהירות (Emerson, 1998; Csikszentmihalyi, 1997). מדד אוטונומיה, מבוסס על ההנחה כי משמעות העיסוק תלויה בתחושת שליטה הנובעת מאפשרות בחירה (Hammell, 2004; Poulsen, Rodger, & Ziviani, 2006).

בהתאמה למאפיינים הקוגניטיביים של גיל הילדות ובדומה לשאלונים אחרים לילדים (CAPE; King et al., 2002; COSA; Keller & Keller,

קבלת ההסכמה להשתתפות במחקר, התבקשו הילדים למלא את שאלון תפיסת העיסוק. השאלון מולא בעזרת עורכות המחקר, ותורגם לערבית במקרה הצורך. ההורים מילאו שאלון פרטים אישיים באופן עצמאי בזמנם החופשי או בזמן העברת האבחון לילד. במקרה הצורך, כשההורים אינם דוברי עברית, אחת מעורכות המחקר הייתה נוכחת בעת מילוי השאלונים וסייעה בתרגום. לצורך כך תואמה פגישה עם הילד והוריו בביתם למשך זמן משוער של כשעה. בהתאם לצורכי הילד ניתנו הפסקות במהלך מילוי השאלון. כמו כן, הוקפד על סביבה שקטה ככל האפשר.

עיבוד נתונים

לתיאור מדדי המרכז והפיזור של המשתנים הרציפים והשכיחויות של המשתנים השמיים נעשה שימוש בסטטיסטיקה תיאורית. לבדיקת התפלגות המשתנים הרציפים נעשה שימוש במבחן Smirnov-Kolmogorov. מכיוון שנמצאה התפלגות לא נורמלית בחלק ממדדי תפיסת העיסוק של הילד, לבדיקת ההבדלים בתפיסת העיסוק בין ילדים מהחברה הערבית והיהודית בישראל נעשה שימוש במבחן א-פרמטרי, Mann-Whitney. רמת המובהקות שנקבעה במחקר היא $p < 0.05$.

תוצאות

תוצאות בדיקת ההבדלים במדדי תפיסת העיסוק (חשיבות, קושי, תחושת מעבר הזמן ואוטונומיה) בין ילדים מן החברה הערבית והיהודית בישראל, מוצגות בטבלה 2. עיון בטבלה מלמד כי ההשערה אומתה רובה. נמצא הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית בין החברות במדדי הקושי, החשיבות ותחושת מעבר הזמן, אך לא נמצא הבדל מובהק מבחינה סטטיסטית במדד האוטונומיה. בחברה

חשיבות, תחושת מעבר הזמן ואוטונומיה. בעבור מדדי קושי, חשיבות ותחושת מעבר הזמן, הסקלה היא קטגורית (3- "קשה לי", 2- "ככה ככה", 1- "לא קשה לי"/ 3- "חשוב לי", 2- "ככה ככה", 1- "לא חשוב לי" / 3- "הזמן עובר מהר", 2- "ככה ככה", 3- "הזמן עובר לאט"). מדד אוטונומיה הינו מדד דיכוטומי, ובו הילד מדווח אם הוא חייב לבצע את הפעילות או בוחר לבצע אותה. אם הילד אינו משתתף כלל בפעילות כלשהי - אפשר לסמן "לא רלוונטי". על פי התפיסה המקובלת כיום בחקר משמעות העיסוק בקרב מבוגרים (Eakman, Carlson, & Clark, 2010; Erlandsson, Eklund, & Persson, 2011), ציוני השאלון הסופיים הם ציונים כלליים המבוססים על כל תחומי העיסוק גם יחד. הציונים הם: מדדי תפיסת הקושי, החשיבות ומעבר הזמן המחושבים כממוצע - סכום תשובות הילד מחולק במספר הפעילויות שבהן הילד משתתף. מדד אוטונומיה - מחושב כהפרש בין מספר הפעילויות שהילד בוחר לבצע ובין מספר הפעילויות שהוא חייב לבצע. זהו מחקר חלוץ ונעשה בו לראשונה שימוש בגרסה מעודכנת של השאלון, ולכן עדיין אין נתונים על אודות המהימנות והתוקף שלו. לגרסתו המוקדמת של השאלון נמצאה מהימנות פנימית מספקת ($\text{Cronbach's coefficient alpha} = 0.76$). כמו כן נמצא תוקף מבנה באמצעות קורלציות עם מדדי השתתפות הילד (Rosenberg, Pade, & Avrech-Bar, 2019) ותוקף מבחן בין אוכלוסיות מרקע תרבותי שונה (שוורץ זיסרמן ועמוס, 2016).

שאלון פרטים אישיים. השאלון כולל פרטים סוציו-דמוגרפיים של הנבדקים ומשפחתם (גיל, השכלה, הכנסה, רמת הדתיות, מקום מגורים וכד').

הליך המחקר

המחקר אושר על ידי ועדת האתיקה החוגית של החוג לריפוי בעיסוק, אוניברסיטת תל אביב. לאחר

חציון, טווח בין רבעוני, ערך מינימלי ומקסימלי ותוצאות מבחן Mann-Whitney להשוואת מדדי תפיסת משמעות העיסוק בין ילדים מהחברה היהודית והחברה הערבית בישראל

Z	ילדים ערבים (N=60) חציון (טווח בין רבעוני) מינימום-מקסימום	ילדים יהודים (N=80) חציון (טווח בין רבעוני) מינימום-מקסימום	מדד תפיסת העיסוק של הילד
-2.129*	1.45 (1.245 - 1.59) 1.04 - 2.07	1.57 (1.34 - 1.72) 1.00 - 2.35	תפיסת קושי
-3.413**	2.62 (2.46 - 2.75) 2.11 - 2.97	2.47 (2.27 - 2.617) 1.77 - 3.00	תפיסת חשיבות
-3.478**	2.28 (2.09 - 2.51) 1.54 - 3.00	2.06 (1.876 - 2.336) 1.41 - 2.92	תחושת מעבר הזמן
-0.879	5.00 (-2.75 - 11.50) -20.00 - 20.00	3.00 (-2.00 - 3.00) -23.00 - 26.00	אוטונומיה

*p<0.05; **p<0.01

בישראל. במחקרנו, ילדים מן החברה הערבית הציגו תפיסות חיוביות יותר במדדי הקושי, החשיבות ותחושת מעבר הזמן, לעומת ילדים מן החברה היהודית. הממצאים עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקר שקדם לזה, אשר בחן את ההבדלים במדדי תפיסת העיסוק בין ילדים יהודים חילוניים לחרדים, ומצא כי לילדים מרקע תרבותי שונה, תפיסות שונות לגבי עיסוקיהם (שורץ וזרמן ועמוסי, 2016).

הערבית, הדירוג הממוצע במדד הקושי (1- לא קשה, 3- קשה) נמוך יותר בהשוואה לחברה היהודית. ואילו במדדי החשיבות (1- לא חשוב, 3- חשוב) ותחושת מעבר הזמן (1- הזמן עובר לאט, 3- הזמן עובר מהר), הדירוג הממוצע בחברה הערבית גבוה יותר בהשוואה לחברה היהודית.

דיון

במחקר זה נמצא כי ילדים מן החברה הערבית תופסים את עיסוקיהם כפחות קשים בהשוואה לתפיסת הקושי בקרב בני גילם מן החברה היהודית. ממצא זה עשוי להיות מוסבר על ידי הערכים ונורמות ההתנהגות המאפיינים את החברות השונות שאליון משתייכים הילדים. אפשר לשער כי ילדים מן החברה הערבית מושפעים מאוריינטציית ההתנהגות שעל פיה חיים בני משפחתם, המכוונת את האדם לשליטה עצמית ואי הבעת מחאה בזמני מצוקה (חאג' יחיא, 1994; ניגם-אכתיליאל, בן רבי וסבו-לאל,

מטרת מחקר זה הייתה לבדוק את ההבדלים בתפיסת משמעות העיסוק בקרב ילדים עם התפתחות טיפוסית בגילאי 6 עד 13 שנים, מן החברה הערבית והיהודית בישראל. עד כה, האופן שבו ילדים תופסים את עיסוקיהם והמשמעות שהם מייחסים לעיסוקיהם נחקרו בעיקר באמצעות מחקר איכותני, לכן ייחודו של מחקר זה הוא בכך שנעשה בו שימוש בשאלון כמותי להערכת תפיסות ילדים את עיסוקיהם. כמשוער, נמצאו הבדלים מובהקים במרבית מדדי תפיסת משמעות העיסוק בין ילדים מן החברות השונות

הילדים מן החברות השונות על ידי השוני בתחושת השייכות המאפיינת את משפחותיהם, ומשפיעה על המוטיבציה הפנימית שלהם. מן הספרות עולה כי קשרי המשפחה הערבית מאופיינים כמלוכדים, תומכים ומבוססים על עזרה הדדית וכי הקשר בין הורים לילדים במשפחה הערבית הוא אחד הקשרים הבסיסיים והאינטימיים במשפחה (חאג'י-יחיא אבו-אחמד, 2006). כמו כן, בהשוואה לנערים יהודים, נערים ערבים תופסים את הקשר עם הוריהם כקרוב יותר (Azaza, 2005; Mikulincer, Weller, & Fiorian, 1993). ייתכן שהקרבה ותחושת השייכות, המאפיינות יותר את המשפחות בחברה הערבית, מעודדות את המוטיבציה הפנימית של ילדים בחברה זו. מצב זה עשוי להשתקף בתפיסת הילדים את עיסוקיהם כבעלי חשיבות רבה יותר.

במחקר זה נמצא כי ילדים מן החברה הערבית מרגישים שהזמן עובר מהר יותר בעת ביצוע פעילויות יותר משמרגישים ילדים מן החברה היהודית. מחקר שקדם לזה מצא קשר מובהק בין מדד תחושת מעבר הזמן לבין מדד ההנאה מהשתתפות בפעילויות יום-יומיות, על פי דיווח הילד והוריו (שורץ זיסרמן ועמוסי, 2016). אפשר לומר שילדים מן החברה הערבית דיווחו במובלע כי הם תופסים את הפעילויות שהם מבצעים כמהנות יותר ממה שתופסים ילדים מן החברה היהודית. זאת בניגוד למחקרן של Engel-Yeger, Jarus, & Law (2007) שבו נמצא כי ילדים יהודים נהנו מהשתתפותם בפעילויות יום-יומיות יותר מאשר ילדים ערבים. אפשר להניח כי ההבדל בין תוצאות המחקרים נובע מכך שבמחקר זה נכללה אוכלוסייה מגוונת יותר מבחינה דתית ותרבותית מתוך החברה הערבית, לעומת המחקר שקדם לזה שבו נחקרו רק ילדים מן העדה הדרוזית שהיא בעלת מאפיינים ייחודיים משל עצמה.

גם את ההבדלים בתחושת מעבר הזמן אפשר להבין לאור רמת הקרבה המאפיינת את המשפחות

משום כך, הם עשויים להתמודד בקור רוח ובסובלנות עם עיסוקים שונים ולתפוס אותם כקשים פחות, בהשוואה לילדים שאינם חיים על פי אותם ערכים. כמו כן, ייתכן שאפשר להסביר את ההבדל בין הקבוצות בכך שהתשובות שניתנו על ידי הילדים שיקפו את רמת הרציה החברתית, המאפיינת את החברות השונות. בספרות מתואר המושג הרציה חברתית (social desirability) כנטייה של הנבדק לענות על פריטי השאלון בהתאם למקובל בחברה שאליה הוא שייך, כלומר: עלולה להימצא הטיה בתשובות הנגרמת מרצון הפרט לקבל אישור חברתי או להימנע מביקורת (Edwards, 1957; Van de Mortel, 2008). בעבר (Sohlberg, 1976), ילדים מן החברה הערבית, נמצאו כמאופיינים ברמת רציה חברתית גבוהה יותר מילדים מן החברה היהודית. על אף התמורות בחברה הערבית, עדיין מצויים בה מאפיינים ייחודיים כגון קושי בהבעת רגשות ובחשיפה (ניג'ם-אכתיאלת, בן רבי וסכו-לאל, 2018) עקב כך, ייתכן כי חלה הטיה בתשובות הילדים, והיא באה לידי ביטוי בדירוג רמת הקושי של פעילויות על פי הנורמות המקובלות של אי הבעת מחאה על מצוקה והתמודדות בקור רוח עם קשיים.

עוד נמצא כי ילדים מן החברה הערבית תופסים את עיסוקיהם כחשובים יותר לעומת תפיסת החשיבות בקרב ילדים מן החברה היהודית. בספרות מתואר המושג "מוטיבציה פנימית", המתייחס להתנהגות המונעת מערך או מעניין של הפרט (Ryan & Deci, 2000). מושג זה עשוי לסייע בהבנת הממצאים. ייתכן שילדים ערבים מייחסים לפעילויות שהם מבצעים יותר ערך אישי ופנימי, להבדיל מערך חיצוני המגיע מגורמים חיצוניים, כמו הורים, מורים או החברה. Ryan & Deci (2000) טוענים במאמרם כי תחושת שייכות (relatedness) עשויה להגביר את המוטיבציה הפנימית של הפרט. ייתכן שאפשר להסביר את ההבדל בתפיסת החשיבות של עיסוקים של

יוכלו להיבחן תפיסות העיסוק בקרב ילדים עם קשיים התפתחותיים, ועל ידי כך להרחיב ולהעמיק את הבנתנו בדבר הקשרים בין עיסוק, השתתפות ורווחה אישית בקרב ילדים.

מגבלות והשלכות המחקר

יש לציין כמה מגבלות של מחקר זה. ראשית, המשתתפים נדגמו במדגם נוחות. לכן המאפיינים הדמוגרפיים של המדגם אינם מייצגים את כלל האוכלוסייה בישראל. השכלתם של מרבית ההורים היא על-תיכונית. שנית, שאלון תפיסת העיסוק של הילד נכתב בשפה העברית. בעבור נבדקים דוברי ערבית, תורגם השאלון בעל פה על ידי הבודקות, דוברות ערבית. על מנת שהשאלון יועבר באופן אחיד, מומלץ לחבר גרסה בערבית. שלישית, ייתכן שתשובות הילדים הושפעו מנוכחות ההורה בחדר, אך לא נשמר נוהל אחיד בנוגע לכך. בעתיד, יש לקבוע נוהל אחיד להעברת השאלון המבטיח כי השאלון ימלא באופן עצמאי על ידי הילד ללא נוכחות הוריו. רביעית, במחקר זה מדדי תפיסת העיסוק חושבו כממוצע כל הפעילויות שבהן הילד משתתף. אך ייתכן כי תוצאות המחקר היו שונות, לו עיבוד הנתונים היה מתבצע על כל תחום עיסוק בנפרד. כמו כן יש לציין, כי העיבודים הסטטיסטיים במחקר זה נעשו על כל משתתפי המחקר יחד, על אף הטווח הרחב של גילאי הילדים. הדבר נעשה בהתבסס על עיבוד נתונים מקדים, שבו לא נמצא קשר בין מדדי משמעות העיסוק לבין גיל הילד. תוצאות אלה לא נכללו במאמר בשל מגבלת אורך.

בשלב זה, השלכות המחקר הן תיאורטיות בעיקרן ומעשירות את הידע בתחום מחקר חדש. מומלץ להמשיך ולחקור את השפעתם של גורמים סביבתיים נוספים על תפיסת העיסוק של הילד, כגון: סגנון הסמכות ההורית, אווירה משפחתית, מאפייני המסגרת החינוכית. כמו כן מומלץ להרחיב

בחברה הערבית ומשפיעה על תחושת השייכות של הילד לסביבתו. לפי Ryan and Deci (2000), תחושת השייכות הינה צורך בסיסי, שסיפוקו מעודד מוטיבציה פנימית אצל הפרט. יתרה מכך, על פי תיאורית המוטיבציה, יש קשר בין ביצוע פעילויות המונעות ממוטיבציה פנימית לבין עניין, תחושת הנאה ושבועות רצון מן הביצוע. ייתכן כי בהשוואה לילדים מן החברה היהודית, ילדים ערבים חשים כי הזמן עובר מהר יותר כביטוי להנאה ולשבועות רצון מן הביצוע, מכיוון שרמת המוטיבציה הפנימית שלהם גבוהה יותר.

במחקר זה לא נמצא הבדל בתפיסת האוטונומיה בין ילדים מן החברה היהודית לבין ילדים מן החברה הערבית. זאת בניגוד למחקר שקדם לו שבו נמצא הבדל מובהק בתחושת האוטונומיה בין ילדים בעלי רקע תרבותי שונה, המגור החרדי והמגור החילוני בישראל (שורץ-זיסרמן ועמוסי, 2016). אפשר לשער שההבדל בתוצאות נובע מהבדלים בין המדגמים והמאפיינים התרבותיים הייחודיים להם, כגון רמת ההקפדה על קיום חוקי הדת. את ממצאי מחקר זה אפשר לייחס לשינויים העוברים על החברה הערבית בשנים האחרונות. מן הספרות עולה כי ניכרת נטייה של החברה הערבית לאמץ את ערכי המערב, חלקם עשויים להשפיע על דפוסי היחסים במשפחה (רכס ורודיניצקי, 2008). לפיכך, ייתכן שיש מגמה של מתן חופש בחירה גדול יותר לילדים בחברה הערבית כיום לעומת העבר, כך שהוא משתווה לחופש הבחירה של ילדים בחברה היהודית, שבה ערכי התרבות המערבית מושרשים זמן רב יותר.

לסיכום, מתוצאות המחקר אפשר להסיק כי המשמעות והערך שמקנים ילדים לעיסוקיהם מושפעים מרקע תרבותי. ממצאים ראשוניים אלה מעמיקים את הידע בתחום מחקר חדש על אודות האופן שבו ילדים תופסים את עיסוקיהם ועל מקור תפיסות אלה בקרב ילדים בריאים. במחקרי המשך

חאג' יחיא-אבו אחמד, נ' (2006). *זוגיות והזרות במשפחה הערבית בישראל: תהליכי שינוי ושימור בשלושה דורות*. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה.

חאג' יחיא, מ' (1994). *המשפחה הערבית בישראל: ערכיה התרבותיים וזיקתם לעבודה סוציאלית*. *חברה ורווחה*, 4-3, עמ' 249-264.

חדאד חאג' יחיא, נ' (2017). *החברה הערבית בישראל תמונת מצב חברתית-כלכלית ומבט לעתיד*. המכון הישראלי לדמוקרטיה. גדלה מתוך: <https://www.idi.org.il/media/9578/%D7%94%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%94%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%9B%D7%A0%D7%A1.pdf>

יוזמות קרן אברהם. (2013). *אוגן המידע – החברה הערבית בישראל*. גדלה מתוך: <https://www.abrahamfund.org/5544>

כהן-ישורון, ח' (2001). *אין אונים הורי - משמעות המושג ומדידתו*. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, תל אביב.

כהן-נבות, מ' (2008) *בילוי שעות הפנאי וחינוך בלתי פורמלי*. בתוך א' רכס וא' רודינצקי (עורכים). *נעד ערבי בישראל בין סיכון לסיכוי* (עמ' 75-83). תל אביב, ישראל: אוניברסיטת תל אביב.

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל (2018). *האוכלוסייה הערבית בישראל: עובדות ומספרים*. גדלה מתוך: https://brookdale.jdc.org.il/wpcontent/uploads/2018/03/MJB_Facts_and_Figures_on_the_Arab_Population_in_Israel_2018-Hebrew.pdf

את המחקר בקרב ילדים במצבי בריאות שונים עם וללא אבחנות התפתחותיות. מרפאים בעיסוק בישראל מסייעים למטופלים מתרבויות ומחברות שונות ועל כן נדרשים להתאים את טיפוליהם למאפיינים תרבותיים אלה. ממצאי המחקר עשויים לתרום להגברת המודעות להבדלים בתפיסת העיסוק בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית.

מקורות

אדן, ח', אשכנזי, ו' ואלפרסון, ב' (2001). *לדיוח אזרחים בישראל במדינה יהודית ודמוקרטית*. ירושלים: מעלות.

ברבארה, ע' וסלאמה, ו' (2013). *בדיקת ההבדל בהשתתפות של ילדים ערבים לעומת ילדים יהודים בגילאי 6-9 שנים*. עבודה במסגרת סמינר מחקר לשם קבלת תואר בוגר, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2017). *הודעה לתקשורת: ישראל במספרים ערב ראש השנה תשע"ח נתונים נבחרים מהלוחות השנתיים 2017*. גדלה מתוך: http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201711279

המוסד לביטוח לאומי. (2017). *מימדי העוני והפערים החברתיים: דוח שנתי*. ירושלים, ישראל: אנדבלד, מ', גוטליב, ד', הלק, א' וכראדי, ל'. גדלה מתוך: https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2016-new.pdf

ועדת המתע"מ המחודש. (2016). *מסגרת העשייה המקצועית בריפוי בעיסוק בישראל - מרחב ותהליך*. תל אביב: העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק.

- Family Transitions* (pp. 111-163). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bowden, S. (1995). Development of a research tool to enable children to describe their engagement in occupation. *Journal of Occupational Science*, 2(3), 115-123.
- Buri, J. R. (1991). Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57, 110-119.
- Case-Smith, J. (2005). Developmental of childhood occupations. In J. Case-Smith (Ed.), *Occupational Therapy for children (5thed.)* (pp. 88-116). St. Louis, MO: Mosby Inc.
- Chapparo, C. J., & Hooper, E. (2002). When is it work? Perceptions of six year old children. *Work*, 19(3), 291-302.
- Chapparo, C. J., & Hooper, E. (2005). Self-care at school: Perceptions of 6-year-old children. *American Journal of Occupational Therapy*, 59(1), 67-77.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: The psychology of engagement with everyday life*. New York: Basic Books.
- Culture. (2011). In Merriam-Webster's online dictionary (11thed.). Retrieved November 26, 2017, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/culture>
- Eakman, A. M., Carlson, M. E., & Clark, ניגם-אכתילאת, פ', בן רבי, ד' וסבו-לאל, ר' (2018). עקרונות עבודה והתערבות המותאמים לחברה הערבית בשירותי רווחה וטיפול בישראל. מכון מאירס-גוינט-ברוקדייל מרכז אנגלברג לילדים ולנוער. גדלה מתוך: <https://brookdale.jdc.org.il/wp-content/uploads/2018/06/778-18-Heb-WEB-Report-Intervention-Practices-Adapted.pdf>
- רבהון, ע' ומלאך, ג' (2008). מגמות דמוגרפיות בישראל. גדלה מתוך: <http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/Demo%20Book%20final.pdf>
- רייזיס, ה' (2016). מחקר חלוץ לבדיקת הקשרים בין השתתפות ואיזון עיסוקי בקרב ילדים בקבוצות גיל שונות עם התפתחות טיפוסית. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- רכס, א' ורודיניצקי, א' (2008). נוער ערבי בישראל: בין סיכוי לסיכון. רמת אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- שורץ-זיסרמן, ע' ועמוסי, ר' (2016). הבדלים בהשתתפות ובאיזון עיסוקי בקרב ילדים מחברות שונות והקשר בין תפיסת העיסוק של הילד להשתתפותו. עבודה במסגרת סמינר מחקר לשם קבלת תואר בוגר, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- Azaiza, F. (2005). Parent-child relationships as perceived by Arab adolescents living in Israel. *International Journal of Social Welfare*, 14(4), 297-304.
- Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the adolescent transition. In P.A. Cowan & E.A. Heatherington (Eds.),

- Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 18(1), 72-80.
- Florian, V., & Har-Even, D. (1984). Cultural patterns in the choice of leisure time activity frameworks: A study of Jewish and Arab youth in Israel. *Journal of Leisure Research*, 16(4), 330.
- Fossey, E., Krupa, T., & Davidson, L. (2016). Occupation and meaning. In T. Krupa, B. Kirsh, D. Pitts, & E. Fossey. (Eds.), *Bruce & Berg's psychosocial frames of reference: theories, models, and approaches for occupation-based practice*. 4th Edition (Ch. 5). USA, NJ: SLACK Incorporated.
- Goldberg, B., Brintnell, E. S., & Goldberg, J. (2002). The relationship between engagement in meaningful activities and quality of life in persons disabled by mental illness. *Occupational Therapy in Mental Health*, 18(2), 17-44
- Gutman, S. A., & Schindler, V. P. (2007). The neurological basis of occupation. *Occupational Therapy International*, 14(2), 71-85.
- Hammell, K. W. (2004). Dimensions of meaning in the occupations of daily life. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 71(5), 296-305.
- Howard, J. (2002). Eliciting young children's perceptions of play, work and learning
- F. A. (2010). The Meaningful Activity Participation Assessment: A measure of engagement in personally valued activities. *The International Journal of Aging and Human Development*, 70(4), 299-317.
- Eakman, A. M. (2013). Relationships between meaningful activity, basic psychological needs, and meaning in life: Test of the meaningful activity and life-meaning model. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 33(2), 100-109.
- Edwards, A. L. (1957). *The social desirability variable in personality assessment and research*. Ft Worth, TX, US: Dryden Press.
- Eklund, M., & Leufstadius, C. (2007). Relationships between occupational factors and health and well-being in individuals with persistent mental illness living in the community. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 74(4), 303-313.
- Emerson, H. (1998). Flow and occupation: A review of the literature. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 65, 37-44.
- Engel-Yeger, B., Jarus, T., & Law, M. (2007). Impact of culture on children's community participation in Israel. *American Journal of Occupational Therapy*, 61(4), 421-428.
- Erlandsson, L. K., Eklund, M., & Persson, D. (2011). Occupational value and relationships to meaning and health: Elaborations of the ValMO-model.

- the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Physical and Occupational Therapy in Pediatrics*, 23, 63-90.
- King, G., Law, M., Hanna, S., King, S., Hurley, P., Rosenbaum, P., & Kertoy, M. (2006). Predictors of the leisure and recreation participation of children with physical disabilities: a structural equation model analysis. *Children's Health Care*, 35, 209-234.
- King, G. A., Law, M., King, S., Hurley, P., Hanna, S., Kertoy, M., & Rosenbaum, P. (2007). Measuring children's participation in recreation and leisure activities: construct validation of the CAPE and PAC. *Child: Care, Health and Development*, 33(1), 28-39.
- Lavee, Y., & Katz, R. (2003). The family in Israel: Between tradition and modernity. *Marriage & Family Review*, 35(1-2), 193-217.
- Leininger, M. M. (2006). Culture care diversity and universality theory and evolution of the ethnonursing method. In M. M. Leininger & M. R. McFarland (Eds.), *Culture care diversity and universality: A worldwide nursing theory* (pp. 1-41). Boston : Jones and Barlett.
- Mikulincer, M., Weller, A., & Florian, V. (1993). Sense of closeness to parents and using the activity apperception story procedure. *Early Child Development and Care*, 172(5), 489-502.
- Imms, C., Granlund, M., Wilson, P. H., Steenberg, B., Rosenbaum, P. L., & Gordon, A. M. (2017). Participation, both a means and an end: a conceptual analysis of processes and outcomes in childhood disability. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 59(1), 16-25.
- Katz, N., Kizony, R., & Parush, S. (2002). Visumotor organization and thinking operations performance of school-age Ethiopian, Bedouin, and mainstream Israeli children. *Occupational Therapy Journal of Research*, 22, 34-43.
- Keller, J., & Keller, J. (2005). A User's Guide to Child Occupational Self-Assessment (COSA) (Version 2.1). *Model of Human Occupational Clearinghouse*. Department of Occupational Therapy, College of Applied Health Sciences, University of Illinois at Chicago.
- King, G., Law, M., King, S., Harms, S., Keroty, M., Rosenbaum, P., & Young, N. (2002). *Children's Assessment of Participation and Enjoyment*. Hamilton, ON: McMaster University, CanChild Center for Childhood Disability Research.
- King, G., Law, M., King, S., Rosenbaum, P., Kertoy, M., & Young, N. (2003). A conceptual model of the factors affecting

- Poulsen, A. A., Rodger, S., & Ziviani, J. M. (2006). Understanding children's motivation from a self-determination theoretical perspective: Implications for practice. *Australian Occupational Therapy Journal, 53*(2), 78-86.
- Reitman, D., Rhode, P.C., Hupp, S.D.A., & Altobello, C.(2002). Development and Validation of the Parental Authority Questionnaire – Revised. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 24*(2), 119-127.
- Rodger, S., & Ziviani, J. (Eds.). (2006). *Occupational therapy with children: Understanding children's occupations and enabling participation*. Oxford, U.K.: Blackwell.
- Rosenberg, L. (2007). Occupational Performance and Participation in Children – Developmental Models and Key Concepts. *The Israeli Journal of Occupational Therapy, 16*, 156H-176H.
- Rosenberg, L., Bart, O., Ratzon, N. Z., & Jarus, T. (2013). Personal and environmental factors predict participation of children with and without mild developmental disabilities. *Journal of Child and Family Studies, 22*(5), 658-671.
- Rosenberg, L., Pade, M., Reizis, H., & Bar, M. A. (2019). Associations Between Meaning of Everyday Activities and family rules: A study of Arab and Jewish youth in Israel. *International Journal of Psychology, 28*(3), 323-335.
- Miller, E., & Kuhaneck, H. (2008). Children's perceptions of play experiences and the development of play preferences: A qualitative study. *American Journal of Occupational Therapy, 62*, 407-415.
- OttenvallHammar, I., &Håkansson, C. (2013). The importance for daily occupations of perceiving good health: Perceptions among women with rheumatic diseases. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy, 20*(2), 82-92.
- Pergolotti, M., Cutchin, M. P., & Muss, H. B. (2015). Predicting participation in meaningful activity for older adults with cancer. *Quality of Life Research, 24*(5), 1217-1222.
- Persson, D., Erlandsson, L. K., Eklund, M., & Iwarsson, S. (2001). Value dimensions, meaning, and complexity in human occupation-A tentative structure for analysis. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy, 8*(1), 7-18.
- Phelan, S. K., & Kinsella, E. A. (2014). Occupation and identity: perspectives of children with disabilities and their parents. *Journal of Occupational Science, 21*(3), 334-356.

- Wing, L. A. (1995). Play is not the work of the child: Young children's perceptions of work and play. *Early Childhood Research Quarterly, 10*(2), 223-247.
- Wiseman, J. O., Davis, J. A., & Polatajko, H. J. (2005). Occupational development: Towards an understanding of children's doing. *Journal of Occupational Science, 12*(1), 26-35.
- World Health Organization, WHO. (2001). *International classification of functioning, disability and health (ICF)*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- World Health Organization, WHO. (2007). *International Classification of Functioning, Disability, and Health: Children & Youth Version (ICF-CY)*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Wright, J.J., Sadlo, G. & Stew, G. (2007). Further explorations into the conundrum of flow process. *Journal of Occupational Science, 14*, 136-144.
- Participation Among Children. *American Journal of Occupational Therapy, 73*(6), 7306205030p1-7306205030p10.
- Rosenblum, S., Katz, N., Hahn- Markowitz, J., Mazor- Karsenty, T., & Parush, S. (2000). Environmental influence on perceptual, motor skills of children from immigrant Ethiopian families. *Perceptual and Motor Skills, 90*, 587-594.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68-78.
- Smetana, J. G. (1995). Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence. *Child Development, 66*, 299-316.
- Sohlberg, S. C. (1976). Social desirability responses in Jewish and Arab children in Israel. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 7*, 301-314.
- Van de Mortel, T. (2008). Faking it: social desirability response bias in self-report research. *Australian Journal of Advanced Nursing, 25*(4), 40-48.
- Williams, P.P., & Williams, A.R. (1987). Denver Developmental Screening Test norms: A cross- culture comparison. *Journal of Pediatric Psychology, 12*, 93-59.